

Johannes Aavikin merkkipäivä

Viron kielen uudistajan Johannes Aavikin syntymästä tuli 8.12.1990 kuluneeksi 110 vuotta. Muistopäivän kunniaksi Viron kansalliskirjasto, Viron tiedeakatemian Kielen ja kirjallisuuden instituutti ja Emakeele Selts järjestivät 6.–8.12. Tallinnassa ja Kuressaaressa konferenssin, jonka teemana Aavikin elämäntyöhön liittyen oli »Keelereform ja raamat» (Language Reform and Book). Alkuperäisen suunnitelman mukaan olisi samalla juhlittu Kansalliskirjaston uuden rakennuksen valmistumista, mutta rakennustöiden viivästyminen takia tämä suunnitelma ei toteutunut.

Nyt puitteet kokoontumiselle tarjosi »Eesti Projektin» juhlasali Tallinnan keskustassa. Sali täyttyi ääriään myöten virolaisen kulttuurin eri alojen edustajista ja ulkomaisista vieraista. Ulkomaisia tai ulkovirolaisia esitelmöitsijöitä oli kutsuttu ainakin Suomesta, Latviasta, Ruotsista, Yhdysvalloista ja Kanadasta, joskaan aivan kaikki eivät voineet saapua paikalle. Esitelmän piti myös Karjalan edustaja. Mordvan ja Marin tasavaltojen edustajat esittivät tervehdyksen ja kuvasivat kansallisten kirjakieltensä tilannetta.

Koko konferenssin puheenjohtajana toimi Aavikin-tutkija, Kansalliskirjaston osastonjohtaja Helgi Vihma, joka oli kantanut päävastuun myös järjestelyistä. Hänen ohellaan istunnoissa johtivat puhetta Kielen ja kirjallisuuden instituutin johtaja Tõnu Seilenthal, professori Paul

Alvre, professori Eduard Väari ja tutkija Henn Saari. Konferenssin avasi Kansalliskirjaston johtaja Ivi Eenmaa.

Kolmipäiväisen konferenssin ohjelma oli tiivis. Esitelmiä pidettiin kolmisenkymmentä, ja lähes poikkeuksetta niiden johdosta myös keskusteltiin. Laajalla kiertoajelulla tutustuttiin Johannes Aavikin elin- ja työympäristöihin Tallinnassa, oppaina Helgi Vihma ja Mare Kask. Aavik asui Tallinnassa vuodesta 1934, jolloin hänet nimitettiin Viron opetusministeriöön koulujen ylitarkastajaksi, aina vuoteen 1944, jolloin hän siirtyi Ruotsiin. Iltavastaanotto konferenssin osanottajille oli järjestetty kiehtovaan paikkaan: Tallinnan kasvitieteelliseen puutarhaan. Tiedeakatemian kirjastossa avattiin Aavikin elämäntyötä esittelevä runsasisältöinen näyttely.

Varsinaisena merkkipäivänä konferenssi matkasi Aavikin omimpaan ympäristöön Saarenmaalle; päivän esitelmät pidettiin Kuressaaren linnassa. Aavik oli syntynyt Randveren kylässä Pöiden pitäjässä, ja siellä vietettiin lyhyt muistohetki hänen synnyinkotinsa paikalle pystytetyn muistomerkin ääressä. Koulunsa Aavik kävi Kuressaaressa, minne hänen vanhempansakin muuttivat 1890-luvulla. Tämä Saarenmaan omaleimainen kaupunki säilyi hänen kiinnekohtanaan läpi vuosikymmenien. Syksystä 1919 kesään 1926 Aavik asuikin Kuressaaressa ja toimi siellä lukion äidinkielen ja latinan opettajana. Hänen kotinaan oli lapsuudenkoti osoitteessa Vallimaankatu 7. Tilavaa puutaloa, joka on päässyt pahoin ränssistymään, kunnostetaan parhaillaan Aavikin kotimuseoksi. Nyt Aavikin tuo-

tantaa esittelevä näyttely avattiin Kuresaaren linnassa.

Konferenssin esitelmät voi karkeasti jakaa kahteen pääluokkaan: toisaalta käsiteltiin Aavikin elämäntyötä ja hänen liittyviä ilmiöitä, toisaalta väljemmin viron kirjakielen ja muiden kirjakielten kehitystä.

Juhlinnan kohteen henkilöä ja toimintaa valotettiin monipuolisesti. Kuvauksen Aavikin kehityksestä ja kielenuudistuksen alkuvaiheista esitti Helgi Vihma esitelmässä »Kuressaare koolipoisist keeleuendajaks», kielenuudistuksen myöhempää periodia käsittelee Pekka Erelt esitelmässä »Aaviku keelehooldusaastad 1925—1936». Sekä Aavikin toiminnan ymmärtämisen että yleisemmältäkkin kannalta hyvin kiintoisia näkökohtia toi esiin Piret Lotman esitelmässä »Aavik eestlaste kirjandusmaitset kujundamas». Hän pohti normatiivisen toiminnan luonnetta ja lähtökohtia ja luki Aavikin yhdeksi Viron kulttuurihistorian selväpiirteisimmistä ja laajimmin vaikuttaneista normittajista. Normatiivisella toiminnalla on kaksi luonteenomaista puolta: toisaalta ideaalin kuvaaminen ja sen tavoitteluun kannustaminen, toisaalta ideaalista poikkeavien ilmiöiden diskriminointi. »Kui mingi fakt või nähtus ei mahu loodud süsteemi, siis tuleb normatiivse eluhoiaku puhul selle vastu võidelda, mitte aga muuta süsteemi.» Kirjallisuuden alueella Aavikin normatiiviset pyrkimykset ilmenivät varsinkin hänen toimiessaan sen toimikunnan puheenjohtajana, joka laati kirjastoille suositeltavien teosten luettelot.

Piret Lotmanin sanoin Aavikilla oli »väga selge visioon sellest, milline peab olema eesti keel, eesti kirjandus, eesti kultuur, haritud eestlane». Hänen omat kulttuuriharrastuksensa ulottuivat laajalle. Tunnetusti hän itse esiintyi kirjailijana ja varsinkin kirjallisuuden virontajana. Hänen suhdettaan mm. musiikkiin ja visuaaliseen kulttuuriin käsittelevät esitelmissään Tallinnan konservatorion professori Leo Normet ja arkkitehti Ülo Stöör. Hänen osallistumisestaan aatteelli-

seen järjestötoimintaan käsiteltiin parisä esitelmässä.

Aavikin kielenuudistuksen sisältö oli neljän esitelmän aiheena. Paul Alvre esitteli Aavikin sijamuotosysteemin, Eduard Väari käsittelee finaalisena lauseenvastikkeena käytettävän verbien *maks*-muodon tuloa kieleen ja nykyistä asemaa. Mati Hintin asenne kielenuudistukseen oli kriittinen: uudistus ei perustunut lingvistiseen tietämykseen vaan ensisijaisesti propagandaan ja aatteelliseen intoon. Kun kielenuudistus propagoi historiallisesti vanhoja muotoja (esim. *i*-monikkoa, *i*-imperfektiä, superlatiiviva), se ei ottanut huomioon kielen järjestelmässä tapahtuneita muutoksia, esim. muuttunutta fonotaksia. Mart Mäger käsittelee esitelmässään ns. refleksiivien (*u*-verbien) lisääntymistä — ilmiötä, joka Aavikin mielestä oli »yks keeleuenduse tähtsamaist võitudest». *u*-verbejä oli virossa kymmenkunta, ennen kuin Aavik v. 1905 alkoi propagoida niiden käyttöä suomen esikuvan mukaan. Niiden määrää kartuttivat Aavikin itsensä ohella varsinkin Noor-Eestin piirin kirjailijat — jopa siinä määrin, että Aavik itse 1936 varoitti liiallisesta *u*-verbien käytöstä. Viime aikoinakin asiasta on keskusteltu: aiheettoman *u*-verbien sepittämisen myötä kielestä uhkaa kadota semanttinen oppositio automatiivisen ja passiivisen merkityksen kesken (*u*-verbeille ominainen on automatiivinen merkitys, kun taas passiivista merkitystä on vanhastaan ilmaistu morfologisella passiivilla). Tämänkin konferenssin yleiskeskustelussa *u*-verbit aiheuttivat vilkkaan ajatustenvaihdon.

Hyvin luontevaa oli, että suomalaiset tutkijat käsittelevät Aavikin suhteita suomen kieleen ja suomalaisiin. Aavik oli perehtynyt suomen kieleen jo koulupoikana. Vuosina 1906—1910 hän opiskeli Helsingin yliopistossa ja suoritti filosofian kandidaatin tutkinnon. Suomen kieltä, jota hän siis hyvin osasi, hän arvosti suuresti. Se oli hänen mielestään kehittynyt sivistyskieli, ihanne tai malli, jonka veroiseksi virokkin tuli kehittää.

Katsauksia

Siitä myös sopi siirtää viroon paitsi lainasanoja myös morfologisia ominaisuuksia ja lauserakenteen malleja.

Suomen kielen tilaa Aavikin Suomen-periodin aikana selvitteli esitelmässään Paavo Pulkkinen. Suomalaisten aikalaisten käsitysten mukaan suomen kielen huolto ja käyttö eivät kiitosta ansainneet. Niin Ojansuu kuin Kettunen arvostelivat kielenkäyttöä monenlaisesta »sivistymättömyydestä»: murteiden sekoittamisesta yleiskieleen, vierasperäisyyksistä, säännöttömyydestä ja puhekuulttuurin puutteesta. Hyvin perustellulta tuntuu Pulkkinen päätelmä, että Aavikin ihasusta ei herättänyt kielikulttuurin yleinen taso vaan ajan kirjailijoiden kielenkäyttö. Aavikin Suomen-periodin aikana julkaisivat sittemmin klassikon aseman saavuttaneita teoksiaan mm. Aho, Jotuni, Kianto ja Linnankoski, lyyrikoista Leino ja Manninen. Erityisen läheinen ihailun kohde Aavikille oli Aho. Aho oli hänen mielikirjailijansa Edgar Allan Poen ohella.

Aavikin suhdetta juuri Ahoon käsitteli Hannu Remes. Hän osoitti, että perehtymisellä Ahon ilmaisukeinoiltaan rikkaaseen kieleen oli tärkeä merkitys Aavikin kielellisten ihanteiden muotoutumiselle. Aavik myös vironsi Ahoa: useita kokoelmia lastuja ja Yksin-teoksen. »Johannes Aavik ja Aino Kallas» oli Kai Laitisen teemana. Esitelmä painottui lähinnä siihen merkitykseen, joka Aavikin kaunokirjallisella teoksella Ruth ja hänen kirjallisuuseseillään oli Aino Kallakselle. Kallasta Aavik vironsi varsinkin Ruotsin-vuosinaan.

Muut suomalaisten osanottajien esitelmät koskivat yleisiä tai suomen kielen kehityksen kysymyksiä. Koko konferenssin ensimmäisen esitelmän piti folkloristi Henni Ilomäki laajasta ja kiinnostavasta teemasta: suullisen ja kirjallisen viestintäkulttuurin suhteesta. Matti Pääkkönen käsitteli ns. murteiden taistelua suomen kielen uudistuksen lähtökohdana. Tämän esitelmän pariaksi oli osuvasti asetettu vastaavaa viron ilmiötä koskeva: Heli Laanekaskin esitelmä Tal-

linnan ja Tarton murteen taistelusta. Minä puhuin suomen sanaston uudistumisesta 1800-luvulla.

Pitkämatkaisin kokousvieras oli saapunut Yhdysvalloista: professori Ilse Lehiste Ohion yliopistosta. Hän käsitteli esitelmässään sellaisia viron uusia idio-meja, jotka tekevät nykyvirolaisen lehtikielen ulkomailla asuvalle vaikeaselkoiseksi. Varsinaisten uusien idiomien ohella (esim. *ilma tegema*, *paika panema*, *ratsa rikkaks saama*) vaikeuksia aiheuttavat sellaiset kansainväliset sanat, jotka on omaksuttu viroon venäjän välityksellä ja joiden merkitys poikkeaa yleisestä kansainvälisestä merkityksestä (esim. *karkass*, *konkurss*). Lehtori Harry Mürk Toronton yliopistosta ei ollut voinut saapua, mutta hänen esitelmänsä luettiin. Esitelmäitsijää huolestutti indoeurooppalaisten kielten voimakas vaikutus suomalais-ugrilaisten kielten syntaksiin. Hän toivoi entistä aktiivisempaa historiallisen syntaksin tutkimusta ja syntaksin omintakeisten piirteiden elvyttämistä. Omintakeisia ovat esim. verbien nominaalirakenteet (vastakohtana sivulauseille).

Oli ilo osallistua tähän mielenkiintoiseen, runsasantiseen ja hyvin järjestettyyn konferenssiin. On myös mieluista tietää, että esitelmiin voi syventyä yksityiskohtaisemmin, kun ne aikanaan ilmestyvät painoasussa.

PÄIVI RINTALA

Suomen kielen opetus ja tutkimus Joensuun yliopistossa

Virat, tilat ja opetus

Joensuun korkeakoulu (vuodesta 1984 yliopisto) aloitti toimintansa 1.9.1969.